

Право і правова безпека в сучасних українських реаліях

Law and Legal Security in Modern Ukrainian Realities

Сергій Петков¹, Олексій Явний², Олег Корецький
Sergey Petkov, Oleksiy Yavnyy, Oleh Koretskyi

¹ *Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv*
81 Yulii Zdanovskoi Street, Kyiv, 03189, Ukraine

² *Lviv University of Business and Law*
99 Kulparkivska Street, Lviv, 79021, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.100-9](https://doi.org/10.22178/pos.100-9)

JEL Classification: K39

Received 27.12.2023

Accepted 25.01.2024

Published online 31.01.2024

Corresponding Author:
Oleksiy Yavnyy
yavnyy.oleksiy1@ukr.net

© 2024 The Authors. This article
is licensed under a Creative
Commons Attribution 4.0
License

Анотація. У статті досліджено особливості права та правової безпеки в сучасних українських реаліях. Визначено, що право є механізмом, який шляхом застосування правових норм, частиною яких воно є, має забезпечити ефективне функціонування демократії та народовладдя зокрема в державі, а також функціонування та подальший розвиток суспільної системи. З'ясовано, що нині українська правова система перебуває у фазі реконструкції, у якій адміністративно-правові механізми перетворюються на механізми саморегулювання та самоорганізації. Встановлено, що важливими чинниками стабільності права є правильна визначеність і визначеність кожного елемента, повнота і відсутність протиріч. З'ясовано, що основу концепції правової безпеки становлять умови, джерела, способи, механізми негативного впливу (фальсифікація правових норм, колізії норм, виникнення правових прогалин, неадекватні процедури реалізації, нехтування дією норм, підміна понять, корупція тощо) на правову систему. Визначено, що правова безпека є складовою національної безпеки, її зміст полягає в реалізації національних інтересів у всіх сферах забезпечення національної безпеки, захисті національних інтересів у сфері безпеки, а також правовому регулюванні правовідносин та правовому захисті створення державних і недержавних інститутів з необхідними і достатніми умовами для ефективного функціонування права і правового порядку як вирішального регулятора суспільних відносин. Зазначено, що правова безпека є однією з постійних потреб, зумовлених природними умовами життя людини, суспільства та людства, а також повинна розглядатися як універсальна людська цінність, покликана забезпечити існування людини як суспільного блага. Виокремлено чинники, які мають суттєвий вплив на процес інституціоналізації правової безпеки особи.

Ключові слова: право; безпека; правова безпека; національна безпека; захист національних інтересів у сфері безпеки; держава; Україна.

Abstract. The article examines the peculiarities of law and legal security in modern Ukrainian realities. It is determined that law is a mechanism which, through the application of legal norms of which it is a part, should ensure the effective functioning of democracy and democracy in the state and the functioning and further development of the social system. It is established that the Ukrainian legal system is undergoing a reconstruction phase, in which administrative and legal mechanisms are being transformed into mechanisms of self-regulation and self-organisation. The author establishes that essential factors of law stability are correct definition and certainty of each element, completeness and absence of contradictions. It is established that the basis of the concept of legal security is the conditions, sources, methods and mechanisms of negative impact (falsification of legal provisions, conflicts of provisions, legal gaps, inadequate implementation procedures, neglect of the effect of provisions, substitution of

concepts, corruption, etc. The author determines that legal security is a component of national security. Its content consists of the implementation of national interests in all areas of national security, protection of national interests in the security sector, as well as legal regulation of legal relations and legal protection of the creation of state and non-state institutions with the necessary and sufficient conditions for the effective functioning of law and legal order as a crucial regulator of social relations. It is noted that legal security is one of the constant needs caused by the natural conditions of life of a person, society and mankind. It should also be considered a universal human value designed to ensure a person's existence as a public good. The author identifies the factors that significantly impact the institutionalisation process of an individual's legal security.

Keywords: law; security; legal security; national security; protection of national security interests; state; Ukraine.

ВСТУП

Розбудова держави та становлення ринкових відносин в Україні супроводжується складністю процесів у правовій, соціальній, економічній та політичній сферах суспільного життя. У цих умовах важлива роль відводиться державі, механізмам, які потребують організованості, чіткості діяльності та злагодженої взаємодії всіх елементів. Вирішальну роль у забезпеченні цих вимог відіграє закон.

Нині в Україні поступово розробляються алгоритми правового регулювання правової безпеки в окремих сферах життєдіяльності, активно проводяться дослідження правової природи безпеки. Натомість у науці існує окрема розробка правових питань забезпечення правової безпеки, крім того, окрема сфера національної безпеки виділяється як правова сфера та проводиться аналіз щодо забезпечення правової безпеки особи, суспільства і держави. Цей крок значною мірою представляє новий напрям у наукових дослідженнях.

Практика забезпечення правової безпеки залишається малоефективною, оскільки діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування у цій сфері значною мірою є неорганізованою, створення нових систем відбувається вкрай повільно та суперечливо. Зокрема, на відміну від державоцентричної правової парадигми, яка панувала в минулому, право все більше набуває людиноцентричного змісту і, відповідно, не враховує того факту, що проблема забезпечення правової безпеки перетворюється на реальність.

Теоретичні та практичні питання права і правової безпеки є предметом досліджень багатьох науковців та практиків. Значний вклад у

дослідження цієї проблеми внесли такі вчені-юристи і практики: Ю. Бисага [1], П. Добродумов [2], А. Єзеров [3], І. Корж [4, 5, 6, 7], А. Лобода [8, 9], В. Павленко [10], М. Пендюра [11], В. Фурашев [12], О. Шишка [13] та інші. Проте слід зауважити, що поглибленого вивчення потребують питання права та правової безпеки в українських реаліях.

З огляду на викладене вище, метою статті є дослідження особливостей права та правової безпеки в сучасних українських реаліях.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливе значення у визначенні права, формуванні уявлень про його сутність і зміст має формальна роль права в житті суспільства і держави, а також фактори, пов'язані з його соціальним призначенням. Загально визнано, що право не є абстрактним, оскільки воно завжди відображає волю та інтереси класів і груп, що знаходяться при владі, тобто воно завжди конкретне і реальне. Як свідчить історія правового розвитку, право встановлює насамперед майнову, соціальну та іншу нерівність людей. У цьому ефективність і суспільна значущість закону, водночас у цьому його цінність як елемента людської культури [5].

Саме право є механізмом, який шляхом застосування правових норм, частиною яких воно є, має забезпечити ефективне функціонування демократії та народовладдя, зокрема в державі, а також функціонування та подальший розвиток суспільної системи. Правові норми – це механізм регулювання суспільних відносин, що виникають і функціонують у процесі реалізації основних (конституційних) прав і свобод особи практично в усіх сферах життя.

Процес здійснення народом своєї влади, тобто конкретні суспільні відносини, що виникають і функціонують у процесі здійснення народовладдя, є основним предметом правового регулювання [5].

Нині українська правова система перебуває у фазі реконструкції, у якій адміністративно-правові механізми перетворюються на механізми саморегулювання та самоорганізації. Важливу роль у цьому відіграє сучасний національний євроінтеграційний курс України. Українське суспільство вбачає в Європейському Союзі ключ до свого розвитку та державотворення як справді демократичної нації. У цьому союзі є місце для ринкової економіки, де повною мірою гарантується захист суспільних відносин і адекватне правове регулювання і де права, свободи та інтереси громадян гарантуються завдяки ефективному функціонуванню правової системи. Перебудова сучасної правової системи України відповідно до міжнародних, особливо європейських, правових норм є складною та багатофункціональною, а тому потребує глибокого науково-теоретичного аналізу правової дійсності. Важливе місце в перебудові правової системи посідають правові принципи [7].

Ключовою особливістю кожної країни є тісний зв'язок між розвитком і безпекою. Тому що без безпеки вся діяльність людини втрачає сенс. Воєнний стан, глобалізація процесів світового розвитку, міжнародні політичні та економічні відносини, а також питання забезпечення безпеки особи, суспільства та держави стають все більш актуальними для України з огляду на особливу геополітичну ситуацію. Системний підхід до вивчення питань безпеки держави передбачає спочатку характеристику самого поняття в контексті відповідних термінів. Безпека держави – це складне поняття. Про його положення можна говорити лише за наявності наукового осмислення різноманітних аспектів функціонування та розвитку держави: політичних, економічних, соціальних, правових, ідеологічних, військових, інформаційних, екологічних та міжнародних аспектів. Загалом під безпекою держави як однією з основних умов нормального розвитку людини і суспільства розуміють охорону якісного стану суспільних відносин, що забезпечує поступальний розвиток людини і суспільства в певних історичних і природних аспектах, що виникають внаслідок небезпек, причинами яких є внутрішні та зовнішні протиріччя [10].

Є два аспекти, які викликають питання правової безпеки. По-перше, це забезпечення безпеки самої правової системи та вдосконалення та розвиток правової системи. Інша причина полягає в тому, що заходи безпеки реалізуються в різних сферах: економічній, екологічній, військовій тощо через правове регулювання суспільних відносин у рамках правової системи. Отже, правова безпека забезпечує захист національних інтересів, що знаходить відображення в процесі правового регулювання суспільних відносин, і забезпечує всі форми безпеки. Усе це визначає роль і значення правової безпеки у захисті національних інтересів України та її провідне місце зпоміж інших різновидів безпеки [2].

Від ступеня правової регламентації самого права залежить правова безпека країни. При цьому важливими чинниками стабільності права є правильна визначеність і визначеність кожного елемента, повнота і відсутність протиріч. І це сприяє досягненню мети правового регулювання. Проте не всі правові складові мають відповідне юридичне визначення в позитивних правових нормах. Іноді окремі елементи не відповідають основному концептуальному підходу, що свідчить про конкретні проблеми системного характеру. Це також стосується інших правових дефектів, таких як: колізійне право; протиріччя між одним конституційним станом іншим; плутанина, двозначність і нечіткість правових норм; недостатня збалансованість правових норм та інші недоліки, що не сприяють стабільності права та правовій безпеці. Все це вказує на правові вади. Іншими словами, рівень правової безпеки країни залежить від рівня її правової безпеки [13].

Від рівня дієвості та ефективності правового регулювання суспільних відносин залежить ефективність і безпека функціонування та подальшого розвитку будь-якої соціальної системи. І встановлені стандарти можуть бути відповідними за умови, що сама правова система перебуває в стані, коли вона успішно виконує обов'язки закону, тобто у належному та безпечному стані. До суб'єктивних прав завжди відноситься право на безпеку. Тому право на безпеку можна розуміти як одне з основних прав людини. Іншими словами: правова безпека є соціальною безпекою сама по собі та центральною детермінантою національної безпеки. Основу концепції правової безпеки становлять умови, джерела, способи,

механізми негативного впливу (фальсифікація правових норм, колізії норм, виникнення правових прогалів, неадекватні процедури реалізації, нехтування дією норм, підміна понять, корупція тощо) на правову систему. Сутність правової безпеки зводиться до правового захисту (правового забезпечення) життєво важливих інтересів суб'єкта правової безпеки від негативних впливів, запобігання, блокування, тобто мінімізації правових елементів ризиків, викликів та загроз [5].

Національна безпека також включає правову безпеку. До правових гарантій належать також конституційні гарантії. У конституційному праві активізуються дискусії щодо визначення поняття «конституційна безпека» [1].

Водночас конституційні гарантії як правова категорія, що відображає охоронний статус конституційного ладу та систему заходів щодо його захисту, включають такі негативні фактори, що впливають на фундаментальні конституційні цінності: невідповідність природного права позитивним нормам; правовий нігілізм суб'єктів конституційно-правових відносин, низький рівень правової культури; зловживання правами. Ці ризики можуть виникати внаслідок різноманітних дій, які загрожують конституційній системі [3].

Термін «правова безпека» є відносно новим терміном і не часто вживається в Україні. Практичною основою науки та її застосування в реальному житті є діяльність українського суспільства, пов'язана з інтеграцією національного права в європейське та імплементацією міжнародно-правових норм. Це прагнення українського народу до того, щоб навколишнє середовище визначалося насамперед природним правом (об'єктивним), а не тими чи іншими ідеологічними догмами [6].

Під терміном «правова безпека» слід розуміти правову визначеність, тобто забезпеченість системи делегування прав громадян на державну владу та місцеві представницькі органи як єдине джерело влади. Автономні інститути покликані забезпечувати баланс між загальносоціальними інтересами громадян і вузько-класовими (груповими) інтересами, а за певних умов – між класовими (груповими) інтересами і позбавленням делегованих прав [12].

Правова безпека є складовою національної безпеки, її зміст полягає в реалізації

національних інтересів у всіх сферах забезпечення національної безпеки, захисті національних інтересів у сфері безпеки, а також правовому регулюванні правовідносин та правовому захисті створення державних і недержавних інститутів з необхідними і достатніми умовами для ефективного функціонування права і правового порядку як вирішального регулятора суспільних відносин. Правова безпека особи – стан правової захищеності інтересів осіб, які є суб'єктами охоронних правовідносин, від реальних і потенційних загроз у всіх сферах безпеки держави, забезпечення реалізації інтересів особи, гармонійний розвиток і збалансованість інтересів інших об'єктів національної безпеки [9].

У юриспруденції категорію «безпека» або «правова безпека» слід розуміти як суспільну безпеку, незалежно від того, служить безпека державним чи приватним інтересам. Це підкреслює, що безпека (як соціально-правове явище) захищає інтереси всього суспільства, усіх його структурних підгалузей. Загалом, мета права полягає в тому, щоб забезпечити нормальне існування та розвиток особистості, суспільства та країни, що, звичайно, означає і громадську безпеку. Тому право можна розглядати як засіб («інструмент») для забезпечення безпеки (безпечного існування) індивідів, держави та суспільства в системі управління. Тому в трактуванні співвідношення категорій «суспільна безпека» та «право» слід використовувати нормативно-інструментальний підхід. Правову безпеку слід вважати базовою категорією, яка має велике методологічне значення для реалізації наукових проблем у різних правових сферах. Це стає зрозумілим нижче: категорія «суспільна безпека», яка поєднує в собі найбільш суттєві властивості та принципи права, водночас має самостійне значення. Ці категорії є дуже важливими для розуміння права і багато в чому визначають його сутність та основні ознаки. Це має значні наслідки для змісту та характеру нормотворчості та правозастосування. Крім того, слід розглядати правові гарантії як загальну цінність, що задовольняє інтереси суспільства і громадян, оскільки це одна з постійних потреб, створених природними умовами життя людини, суспільства і людства. Водночас громадську безпеку необхідно розглядати як самостійне благо, яке, у свою чергу, має забезпечувати безпечне існування інших благ [11].

У юриспруденції категорію «безпека» слід тлумачити як публічну безпеку, незалежно від того, чи є безпека захистом публічного чи приватного права. Право можна розглядати як засіб (інструмент) забезпечення безпеки (безпечного існування) особи, суспільства і держави в системі управління. Тобто для тлумачення зв'язків між категоріями використовується нормативно-інструментальний підхід. Базовою категорією слід вважати правову безпеку. Категорія «суспільна безпека» є важливою для розуміння права, значною мірою визначає його природу та основні ознаки та має істотний вплив на зміст і характер праворозуміння, правотворчості та правозастосування. Правова безпека є однією з постійних потреб, зумовлених природними умовами життя людини, суспільства та людства, а також повинна розглядатися як універсальна людська цінність, покликана забезпечити існування людини як суспільного блага. Вплив соціального забезпечення на форму та зміст законів найкраще має відображатися в законодавстві, яке передбачає: високий рівень законодавчої компетентності, ясність, простоту та уніфікованість термінології; логічність, зрозумілість і доступність законодавчих та нормативних текстів, що виключають неоднозначне тлумачення [14].

Для всіх інших видів безпеки системоутворюючими компонентами виступають правові гарантії, що базуються на позиціях природного права. Тому що без хорошого правового захисту реалізація інших послуг значно ускладнюється. З цієї причини варто визначати правову безпеку як органічну, системоутворюючу складову безпеки держави, тобто як свідомий і цілеспрямований вплив суб'єктів безпеки на об'єкти безпеки. Відповідно до цього визначення можна зробити висновок, що правова безпека посідає важливе місце в системі національної безпеки і потребує окремого наукового дослідження власного змісту та механізмів реалізації [8].

Об'єктами захисту системи правової безпеки є життєво важливі інтереси таких суб'єктів, як особа, суспільство і держава в різних сферах життєдіяльності. Для окремих осіб важливими інтересами є основні права та свободи, життя та гідність, безпечні умови життя, як це встановлено міжнародним правом. Для суспільства важливим інтересом є його демократичні цінності, тобто здатність використовувати право для визначення своїх політичних,

економічних, соціальних і культурних систем. Основними інтересами держави є захист правового і конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності від існуючих і майбутніх загроз. Територія, природне середовище – це правова система держави, створена на основі формулювання (законодавства) правових норм, які забезпечують нормальне функціонування держави та визначають напрями її подальшого розвитку, а також у надзвичайних ситуаціях [4].

Виявлено чинники, які мають суттєвий вплив на процес інституціоналізації правової безпеки особи:

- 1) правові гарантії є центральною частиною системи національної безпеки, без них втрачається зв'язок з інституційною реальністю;
- 2) правові елементи є в усіх сферах національної безпеки;
- 3) правова визначеність має істотний вплив на формування та реалізацію внутрішньої та зовнішньої політики;
- 4) правова визначеність виражає і втілює традицію та історичну спадкоємність держави і законодавства та локалізує соціальне призначення права як регулятора суспільних відносин і правової визначеності як невід'ємної частини системи безпеки держави;
- 5) правові цінні папери мають чітко визначений об'єкт і предмет, що свідчить про стабільність їх існування протягом тривалого періоду часу;
- 6) залежно від змісту державної безпеки як загального поняття і, відповідно, конкретизації завдань, які стоять перед державою на тому чи іншому етапі розвитку щодо правових гарантій, правова безпека забезпечується по-своєму;
- 7) у правовій безпеці розкриваються та об'єктивуються особливості та закономірності розвитку динаміки соціально-політичних, фінансових, духовних і культурних змін у всіх сферах життя [9].

Нині Україна йде шляхом демократичних перетворень, включаючи вдосконалення існуючих засад, запровадження нових засад і загальноновизнаних демократичних принципів. Україна прагне визначити цілі та пріоритети національного розвитку та отримати позитивний досвід у розробці стратегії та тактики внутрішньої та зовнішньої політики. Водночас

досвід цих етапів дозволяє зробити висновок про досить низький рівень компетентності та відповідальності політичного та професійного персоналу у розробці довгострокових та короткострокових стратегій та реалізації тактичних заходів. Вирішуючи актуальні суспільні проблеми, українська влада не завжди використовує демократичні методи, дотримуючись правової позиції. Це підриває довіру громадян до влади та віру в успішне вирішення існуючих проблем. Крім того, недотримання органами державної влади загальновищаних демократичних принципів створює загрозу належному функціонуванню правової системи держави, тобто правовій безпеці держави [7].

Підсумовуючи, слід зауважити, що у сучасному суспільстві дедалі інтенсивнішими стають інтеграційні процеси. Це також стосується національних правових систем. Найважливішим фактором інтеграційного процесу, який відбувається на території європейського континенту і в кінцевому підсумку стає характерним для України, є право. Демократичні зміни в Україні пов'язані зі складними та суперечливими процесами. Процес демократизації суспільних відносин в Україні реалізує проблему вдосконалення функціонування правової системи держави. Це також зумовлено тим, що практичне застосування матеріальних

норм потребує вдосконалення процесуальних норм, правосвідомості та правової культури. Це також пов'язано з недостатньою дослідженістю такого явища, як «правова безпека» в Україні, яке лише частково досліджено в академічному середовищі.

ВИСНОВКИ

Таким чином, дослідження дозволяють зауважити, що сутність правової безпеки зводиться до правового захисту (правового забезпечення) життєво важливих інтересів суб'єкта правової визначеності від негативних впливів, запобігання, блокування, тобто мінімізації правових елементів ризиків, викликів та загроз. У ході дослідження виявлено, що правова безпека є складовою національної безпеки та посідає важливе місце в системі національної безпеки і потребує окремого наукового дослідження власного змісту та механізмів реалізації. На основі проведених досліджень виокремлено чинники впливу на процес інституціоналізації правової безпеки особи, на базі чого виявлено, що нині Україна йде шляхом демократичних перетворень, включаючи вдосконалення існуючих засад, запровадження нових засад і загальновищаних демократичних принципів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Bysaha, Yu., Dshko, L., & Nechyporuk, H. (2020). *Mizhnarodna bezpeka, natsionalna bezpeka, konstytutsiina bezpeka: teoretyko-pravovi pidkhody* [International security, national security, constitutional security: theoretical and legal approaches]. *Porivnialno-analitychne pravo*, 4, 43–49 (in Ukrainian).
2. Dobrodumov, P. (2005). *Pravova bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky* [Legal security as a component of national security]. In *Natsionalna bezpeka Ukrainy: stan, kryzovi yavnyshcha ta shliakhy yikh podolannia* (pp. 177–181). Retrieved from <https://nam.kyiv.ua/files/publications/966-8406-15-x.pdf> (in Ukrainian).
3. Yezerov, A. (2017). *Konstytutsiina bezpeka yak skladnyk natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [Constitutional security as a component of Ukraine's national security]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*, 2, 60–67 (in Ukrainian).
4. Korzh, I. (2020). Conceptual principles of legal security. *Information and Law*, 1(32), 55–65. doi: 10.37750/2616-6798.2020.1(32).200309
5. Korzh, I. (2020). Law And Legal Security In Ukrainian Realities. *Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Juridical Sciences*, 1(2), 13–19. doi: 10.32838/2707-0581/2020.2-1/03
6. Korzh, I. (2023). *Pravova bezpeka Ukrainy: vnutrishnoderzhavnyi aspekt*. *New Ukrainian Law*, 1, 185–197. doi: 10.51989/nul.2022.6.1.26

7. Korzh, I. (2018). [Pryntsypy prava v konteksti pravovoi bezpeky Ukrainy](#) [Principles of law in the context of legal security of Ukraine]. *Pravo i suspilstvo*, 3, 25–33 (in Ukrainian).
8. Loboda, A. (2009). [Mistse pravovoi bezpeky v systemi natsionalnoi bezpeky](#) [The place of legal security in the national security system]. In *Aktualni problemy yurydychnoi nauky* (pp. 57-58). Khmelnytskyi: Vydavnytstvo Khmelnytskoho universytetu upravlinnia ta prava (in Ukrainian).
9. Loboda, A. (2013). *Pravova bezpeka osoby v suchasni ukrainskii derzhavi (teoretyko-pravove doslidzhennia)* [Legal security of the individual in the modern Ukrainian state (theoretical and legal research)] (Doctoral dissertation); Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. Kyiv (in Ukrainian).
10. Pavlenko, V. (2022). Shchodo vyznachennia poniattia «bezpeka derzhavy»: problemy teorii ta praktyky u suchasnykh umovakh Ukrainy [On the Definition of the Concept of "State Security": Problems of Theory and Practice in the Current Conditions of Ukraine]. *New Ukrainian Law*, 3, 103–110. doi: [10.51989/nul.2022.3.15](https://doi.org/10.51989/nul.2022.3.15) (in Ukrainian).
11. Pendiura, M. (2006). *Natsionalna bezpeka Ukrainy v konteksti suchasnykh yevropeiskykh heopolitychnykh transformatsii* [National Security of Ukraine in the Context of Modern European Geopolitical Transformations] (Doctoral dissertation); Kyivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kyiv (in Ukrainian).
12. Furashev, V. (2011). [Pro poniattia "pravova bezpeka"](#) [On the concept of "legal security"]. *Pravova informatyka*, 1(29), 47–53 (in Ukrainian).
13. Shyshka, O. (2018). [Riven pravovoi vyznachenosti kontseptu tsyvilnoho prava yak harantiia pravovoi bezpeky ta stabilnosti prava: do postanovky problemy](#) [The Level of Legal Certainty of the Concept of Civil Law as a Guarantee of Legal Security and Stability of Law: To the Statement of the Problem]. In *Bezpeka yak pravovyi kontsept: vystupy uchasyukiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 105–111). Kyiv: Lira-K (in Ukrainian).
14. Bilenchuka, P. (Ed.). (2018). *Pravovi zasady informatsiinoi bezpeky Ukrainy* [Legal basis of information security in Ukraine]. Kharkiv: n. d.